

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม ของตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นที่ออกแบบโดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) เป็นการศึกษาปรากฏการณ์วิทยาเชิงสังคม (Social Phenomenology) ในชุมชนบ้านบัวมาศและชุมชนอื่นในพื้นที่ตำบลบัวมาศ มุ่งเน้นประเด็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่โดยรอบๆบริเวณ ตำบลบัวมาศ วิเคราะห์ข้อมูลอธิบายปรากฏการณ์เชิงอุปนัย ประกอบกับนำกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-based Research) ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยมาประยุกต์ใช้ 7 ขั้นตอน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. แสวงหาตัวนักวิจัย เมื่อผู้วิจัยเลือกชุมชนที่จะทำการศึกษา ได้ลงพื้นที่ชุมชนดังกล่าว หาทีมวิจัยเพื่อช่วยเหลือและร่วมดำเนินการวิจัยด้วยกัน โดยเลือกผู้ที่มีแนวคิดที่ต้องการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม ประเพณี อันติงามของชุมชนไว้ เข้าร่วมทีมวิจัย ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ได้ทีมวิจัยร่วมจากชุมชน จำนวน 3 คน ได้แก่ นายสมจิตร ทุพรม นายสังคม มูลวงษ์ และนายวิระเทพ พิจารณ์
2. การพัฒนาโจทย์วิจัย ผู้วิจัยและทีมวิจัยนำประเด็นปัญหา ความจำเป็นของชุมชนมาพัฒนาเป็นโจทย์วิจัย พร้อมทั้งนำเสนอโจทย์วิจัยต่อผู้เชี่ยวชาญ ดร.ลลิต ถนอมสิงห์ ผู้ช่วยเลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา และ ผศ.ดร.บัญญัติ แก้วส่อง ผู้อำนวยการฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย เพื่อรับข้อเสนอแนะในการปรับ โจทย์วิจัย
3. การออกแบบวิจัย ผู้วิจัยและทีมวิจัยร่วมกันออกแบบวิธีดำเนินการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การทำความเข้าใจร่วม ผู้วิจัยประชุมทีมวิจัยเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันในการวิจัย ซึ่งเน้นวิธีการได้มาของข้อมูล การสังเกต และการสัมภาษณ์
5. การจัดการข้อมูล ผู้วิจัยประชุมทีมวิจัยชี้แจงการค้นหาข้อมูลสำหรับใช้ งานวิจัย แหล่งข้อมูลสำคัญที่เป็นเอกสาร ตัวบุคคล สถานที่ วัสดุอุปกรณ์และคำบอกเล่าต่าง ๆ

6. การใช้ประโยชน์จากข้อมูล ผู้วิจัยประชุมทีมวิจัยชี้แจงการใช้ประโยชน์ของข้อมูลที่พบในงานวิจัย โดยใช้การจดบันทึกข้อมูล การบันทึกภาพ บันทึกเสียงไว้จากสัมภาษณ์ตัวบุคคล นำมาประกอบกับงานวิจัยที่ดำเนินการได้

7. การถอดบทเรียนและสรุปบทเรียน การดำเนินการวิจัยในการทำกิจกรรม แต่ละจะมีการถอดบทเรียนและสรุปบทเรียน สรุปข้อมูลสำคัญที่ได้รับจากกิจกรรมนั้นๆ การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมาย
2. วิธีการดำเนินการ
3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การตรวจสอบข้อมูล
6. การวิเคราะห์ข้อมูล

กลุ่มเป้าหมาย

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ โดยได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง ดังนี้

1. ภูมิปัญญาในตำบลบัวมาศ จำนวน 15 คน ผู้วิจัยกำหนดเลือกจากภูมิปัญญาที่เป็นผู้รู้ และเป็นผู้มีความสามารถในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ของตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคามดังมีรายชื่อต่อไปนี้

- 1.1 นายสำลี พันธวงศ์ อายุ 67 ปี บ้านเลขที่ 59 บ้านโนนทัน ม.8 (ผู้รู้เรื่องประวัติตำบลบัวมาศ)
- 1.2 นายป๋อง ชีชา อายุ 67 ปี บ้านเลขที่ 2 บ้านกกกอก ม.5 (ผู้รู้ด้านวัฒนธรรมประเพณี)
- 1.3 นางเผ้า สุดตนา อายุ 62 ปี บ้านเลขที่ 37 บ้านกกกอก ม.5 (ผู้รู้ด้านมัดหมี่ทอผ้าไหม)
- 1.4 นายเจิว ภูริบ อายุ 66 ปี บ้านเลขที่ 14 บ้านกกกอก ม.5 (ผู้รู้ด้านหมอยาสมุนไพร)
- 1.5 นางลีดา พิมพ์ศักดิ์ อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 32 บ้านบัวมาศ ม.2 (ผู้รู้ด้านทอผ้าฝ้าย)

1.6 นายเสน คมะปะเต อายุ 61 ปี บ้านเลขที่ 16 บ้านโนนทัน ม.8 (ผู้รู้ด้าน
หมอยาแก้พิษแมลงอ่อน)

1.7 นางโฮม มุลวงษ์ อายุ 61 ปี บ้านเลขที่ 25 บ้านบัวมาศ ม.5 (ผู้รู้ด้านทำส้ม
ปลาจ่อม)

1.8 นางน้อย สิงห์ทอง อายุ 62 ปี บ้านเลขที่ 29 บ้านบัวมาศ ม.2 (ผู้รู้ด้านทอ
เสื่อกก)

1.9 นายคค จันทะพัต อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 48 บ้านกกกอก ม.5 (ผู้รู้ด้านจัก
สาน)

1.10 นายคำจันทร์ เหมซึ้ง อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 19 บ้านกกกอก ม.5 (ผู้รู้ด้าน
หาปลา)

1.11 นางแข่ง สาลาด อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 28 บ้านกกกอก ม.2 (ผู้รู้ด้านการทำ
ปลาร้า)

1.12 นางซารี สาลาด อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 36 บ้านบัวมาศ ม.5 (ผู้รู้ด้านการ
เก็บเห็ดป่า)

1.13 นายเปี่ยม พรอินทร์ อายุ 62 ปี บ้านเลขที่ 56 บ้านกกกอก ม.5 (ผู้รู้ด้าน
ดอนปู่ตา)

14) นายทองพวน ดวงศรี อายุ 62 ปี บ้านเลขที่ 1 บ้านกกกอก ม.5 (ผู้รู้ด้านการ
สานแห)

1.15 นายเป้า มุลวงษ์ อายุ 59 ปี บ้านเลขที่ 16 บ้านบัวมาศ ม.5 (ผู้รู้ด้านแก้
พิษงู)

วิธีดำเนินการ

การวิจัยครั้งนี้ มีขั้นตอนดำเนินการ ดังนี้

1. ศึกษาปรากฏการณ์ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนทางด้านนิเวศวัฒนธรรม เช่น
วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ รวมถึงสาเหตุ และปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จากอดีตถึง
ปัจจุบัน

1.1 การดำเนินการ

ดำเนินการในระหว่าง เดือนพฤษภาคม พุทธศักราช 2555 ถึง เดือน
กรกฎาคม พุทธศักราช 2555 มีกลุ่มเป้าหมายที่จะสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 15 คน ผู้วิจัยและทีม

วิจัยกำหนดประเด็นที่จะศึกษา กำหนดเส้นทางการสำรวจชุมชน กำหนดกลุ่มเป้าหมายที่จะเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูล ค้นคว้าเอกสารประวัติของหมู่บ้าน ประวัติของตำบลบวมาศ สำรวจชุมชน สัมภาษณ์เชิงลึกผู้รู้ปราชญ์ชาวบ้านเรื่องประวัติหมู่บ้าน ประวัติตำบลบวมาศ โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เข้าร่วมกิจกรรม งานประเพณีต่าง ๆ

1.2 เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล

เก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ โดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม พร้อมทั้ง สัมภาษณ์ผู้รู้ปราชญ์ในกิจกรรม และงานประเพณีต่าง ๆ

1.3 การสังเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้มาเขียนเป็นแผนที่ชุมชน และนำข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร รวมทั้งข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน และข้อมูลจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ในกิจกรรม งานประเพณีต่างๆ ในชุมชน ปรากฏการณ์ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนทางด้าน นิเวศวัฒนธรรม เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ มาสังเคราะห์ หาสาเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านนิเวศวัฒนธรรมในตำบลบวมาศ

2. ค้นหาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของตำบลบวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัด

มหาสารคาม

2.1 การดำเนินการ

ดำเนินการในระหว่าง เดือนสิงหาคม พุทธศักราช 2555 ถึง เดือน พฤศจิกายน พุทธศักราช 2555 มีกลุ่มเป้าหมายที่จะสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 15 คน ผู้วิจัยและ ทีมวิจัยสัมภาษณ์เชิงลึกภูมิปัญญาท้องถิ่น สอบถามองค์ความรู้ที่มี

2.2 เครื่องมือที่ใช้และการสังเคราะห์ข้อมูล

ใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกภูมิปัญญาท้องถิ่น มาสังเคราะห์องค์ความรู้ที่มี กำหนด แยกประเภท จัดหมวดหมู่ภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดทำแผนที่ภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. ศึกษารูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม ของ

ตำบลบวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

3.1 การดำเนินการ

ผู้วิจัยใช้การสนทนากลุ่ม โดยดำเนินการในระหว่าง เดือนธันวาคม พุทธศักราช 2555 ถึง เดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2556 มีกลุ่มเป้าหมายที่ร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 9 คน ผู้วิจัยจัดประชุมสนทนากลุ่ม นักวิชาการ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทีมวิจัย โดยนำ

ข้อมูลที่ได้จากการสังเคราะห์ในข้อ 1 และ ข้อ 2 มานำเสนอต่อวงสนทนา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อร่วมมือกันสังเคราะห์รูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม ทั้งนี้ โดยนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 - หลักพุทธธรรม (อิทัปปัจจยตา) หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และฐานคิด “รู้จักรักเหง้า รักษาเอกลักษณ์ สร้างภูมิคุ้มกัน ชุมชน ปรับตนทันต่อการเปลี่ยนแปลง” เป็นฐานคิดหลักในการสังเคราะห์รูปแบบในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม ของตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

3.2 กลุ่มเป้าหมาย

ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มเป้าหมายในการดำเนินการสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อหา รูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม ของตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 9 คน ทั้งนี้ โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกผู้เข้าร่วมดำเนินการดังนี้

3.2.1 ภูมิปัญญา จำนวน 3 คน โดยคัดเลือกจากภูมิปัญญาที่มีอายุอาวุโส สูงสุดตามลำดับ ได้แก่ นายสำลี พันธุ์วงศ์ นายปอง จิชา และนายเชียว ภูริบ

3.2.2 นักวิชาการ จำนวน 3 คน ซึ่งได้แก่

1) พระครูพิศาลชัยธรรม (อวยชัย)

หลักเกณฑ์ที่ใช้เลือกพระครูพิศาลชัยธรรม จบการศึกษาในระดับ ดุษฎีบัณฑิต (ค.ค) การบริหารและการจัดการศึกษา นอกจากนี้ยังได้ทำงานในด้าน อนุรักษ์ วัฒนธรรม และสืบทอดประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นในเขตอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

2) ดร.เสน่ห์ เสาวพันธ์

หลักเกณฑ์ที่ใช้เลือกดร.เสน่ห์ เสาวพันธ์ จบการศึกษาในระดับ ดุษฎี บัณฑิต (ค.ค) การบริหารและการจัดการศึกษา นอกจากนี้ยังได้ทำงานในด้าน การศึกษา จัดการ เรียนรู้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ความรู้แก่เด็กนักเรียน

3) ว่าที่พันตรี ดร.มานิตย์ ซาชิโย

หลักเกณฑ์ที่ใช้เลือกกว่าที่พันตรี ดร.มานิตย์ ซาชิโย เนื่องจาก ท่านจบการศึกษาในระดับ ดุษฎีบัณฑิต (ปร.ค) สิ่งแวดล้อมศึกษา นอกจากนี้ยังได้ทำงานในด้าน การรักษาสีงแวดล้อม อนุรักษ์ป่า รักษาความสมดุลของระบบนิเวศในท้องถิ่นหรือชุมชน

3.2.3 นักวิจัยและทีมวิจัย จำนวน 3 คน ประกอบด้วย นายสมจิตร พุพรม นายสังคม มุลวงษ์ และผู้วิจัย

3.3 การสังเคราะห์ข้อมูล

3.3.1 ผู้วิจัยและทีมวิจัยใช้การถอดบทสนทนา จากการจดบันทึกข้อมูล การบันทึกภาพ และการบันทึกเสียงใ้ นำมาประกอบในการสังเคราะห์ข้อมูล

3.3.2 ผู้วิจัยและทีมวิจัย สรุปข้อมูลสำคัญ จัดแยกประเด็นและนำผลมาเขียนรายงานการวิจัย

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ตารางที่ 1 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

วัตถุประสงค์	ขั้นตอนดำเนินการ	กลุ่มเป้าหมาย	กระบวนการ	ระยะเวลาดำเนินงาน	สิ่งที่คาดว่าจะได้รับ
1.ศึกษาปรากฏการณ์ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนทางด้านนิเวศวัฒนธรรม เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ รวมถึงสาเหตุ และปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จากอดีตถึงปัจจุบัน	<p>1.1 กำหนดประเด็นศึกษา</p> <p>1.2 กำหนดเส้นทางสำรวจชุมชน</p> <p>1.3 กำหนดกลุ่มเป้าหมายที่จะสัมภาษณ์</p> <p>1.4 ค้นหาเอกสารประวัติของหมู่บ้าน ประวัติของหมู่บ้าน</p> <p>1.5 สัมภาษณ์เชิงลึกผู้วิจัย</p> <p>1.6 สังเกตกิจกรรมงานประเพณีในชุมชน</p> <p>1.7 ทำแผนที่เดินดิน</p> <p>1.8 สังเคราะห์เอกสาร</p> <p>1.8 สังเคราะห์บทสัมภาษณ์</p> <p>1.10 สังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต</p>	<p>1.1 ผู้วิจัย ทีมวิจัย</p> <p>1.2 ผู้รู้ปราชญ์ชุมชน</p> <p>1.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่น</p> <p>จำนวน 15 คน</p>	<p>1.1 สัมภาษณ์เชิงลึก</p> <p>1.2 ศึกษาพื้นที่จริง</p> <p>พหุลักษณะ</p> <p>1.3 ศึกษาเอกสาร</p> <p>1.4 สังเกตแบบมีส่วนร่วม</p>	พ.ค.55- ก.ค.55	ทราบปรากฏการณ์ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนทางด้านนิเวศวัฒนธรรม เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ รวมถึงสาเหตุ และปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จากอดีตถึงปัจจุบันของชุมชน

วัตถุประสงค์	ขั้นตอนดำเนินการ	กลุ่มเป้าหมาย	กระบวนการ	ระยะเวลาดำเนินงาน	สิ่งที่คาดว่าจะได้รับ
2. ค้นหาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม	2.1 สังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกภูมิปัญญาท้องถิ่น หอองค์ความรู้ที่มีท้องถิ่น จำนวน 15 คน 2.2 กำหนด จำนวน จัดหมวดหมู่ภูมิปัญญาท้องถิ่น 2.3 ทำแผนที่ภูมิปัญญาท้องถิ่น	2.1 ผู้วิจัย ทีมวิจัย 2.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 15 คน	สังเคราะห์ข้อมูล	ส.ค.55- พ.ย.55	ได้ทราบองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและลักษณะการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. ศึกษารูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแนวคิด นวัตกรรม ของตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม	3.1 ประชุมสนทนากลุ่ม นำเสนอ ภูมิปัญญาที่ค้นพบ 3.2 หารูปแบบการสืบทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแนวคิด นวัตกรรม	3.1 ผู้วิจัย ทีมวิจัย 3.2 นักวิชาการ 3.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 9 คน	3.1 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี 3.2 สังเคราะห์ข้อมูล จากข้อ 1 และ ข้อ 2 3.3 ประชุมสนทนา กลุ่ม	ส.ค.55- ก.พ.56	รูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแนวคิด นวัตกรรม ของตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้ ใช้เครื่องมือในการวิจัย 3 ชนิด ได้แก่

- 1.1 แบบสัมภาษณ์
- 1.2 แบบมีโครงสร้าง
- 1.3 แบบไม่มีโครงสร้าง
- 1.4 แบบสังเกต
- 1.5 แบบมีส่วนร่วม
- 1.6 แบบบันทึกการประชุม
- 1.7 การสนทนากลุ่ม

2. ลักษณะของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย นำเสนอ ดังนี้

2.1 แบบสัมภาษณ์

2.2.1 เป็นแบบมีโครงสร้าง ใช้สอบถามเกี่ยวกับประวัติภูมิลำเนา ประวัติหมู่บ้าน ปรากฏการณ์ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนทางด้านนิเวศวัฒนธรรม เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และสาเหตุ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จากอดีตถึงปัจจุบัน และองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 เป็นข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ 2 เป็นรายการสัมภาษณ์ตามกรอบที่วิจัย

2.2.2 แบบไม่มีโครงสร้าง ใช้สอบถามเกี่ยวกับสภาพที่พบเห็นในการสัมภาษณ์จะสัมภาษณ์สดหรือสัมภาษณ์ปากเปล่ากับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

2.3 แบบสังเกต เป็นแบบบันทึกข้อมูลจากการสังเกตพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชน ใช้บันทึกสิ่งพบเห็นขณะที่สังเกตเห็น ในงานประเพณี พิธีกรรม หรือกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน

2.4 แบบบันทึกการประชุม ใช้บันทึกการประชุมจากการสนทนากลุ่ม ซึ่งรูปแบบบันทึกการประชุมจะปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสม ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน ที่นำเสนอเป็นไว้ในภาคผนวก เพื่อเป็นกรอบทิศทางในการดำเนินแต่ละกิจกรรม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลจำแนกออกเป็น 3 ระยะคือ

ระยะแรก เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ตำบลบัวมาศ จังหวัดมหาสารคาม ทั้งประวัติของหมู่บ้าน ประวัติของหมู่บ้าน และปรากฏการณ์ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนทางด้านนิเวศวัฒนธรรม เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ รวมถึงสาเหตุ และปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จากอดีตถึงปัจจุบัน โดยการสัมภาษณ์ เดินสำรวจชุมชนเพื่อศึกษาลักษณะทางกายภาพของชุมชน และนำข้อมูลมาสร้างแผนที่ของชุมชนหรือแผนที่เดินดิน โดยพร้อม ๆ กันนี้ ผู้วิจัยและทีมวิจัยได้ศึกษาสภาพของชุมชนในปัจจุบัน ซึ่งได้แก่ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ รวมทั้งองค์ประกอบพื้นฐานต่าง ๆ ของชุมชน โดยส่วนนี้ใช้วิธีการศึกษาหลายวิธี ได้แก่ การศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับผู้สูงอายุในชุมชนและบุคคลสำคัญในชุมชน รวมทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยการเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูล ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชน กับสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ จากคนภายในชุมชน โดยส่วนนี้เป็นการศึกษาจากภาคสนามและใช้วิธีการสัมภาษณ์ และใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน

ระยะที่สอง เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน สัมภาษณ์เชิงลึกภูมิปัญญาท้องถิ่น และสอบถามถึงองค์ความรู้ที่มี ซึ่งข้อมูลส่วนนี้ได้นำมาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับข้อมูลในระยะที่ 1

ระยะที่สาม เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่ม นำข้อมูลในบทสนทนาจากการจดบันทึกข้อมูล การบันทึกภาพ และการบันทึกเสียง มาสังเคราะห์และเขียนรายงานวิจัย

2. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร

การศึกษาเอกสาร (Documentary Study) ใช้วิธีการนี้ทั้งในส่วนของการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน โดยจำแนกเอกสารหลักที่ศึกษาออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

- 2.1 เอกสารเกี่ยวกับประวัติของหมู่บ้าน ประวัติของหมู่บ้าน
- 2.2 เอกสารเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันของชุมชน

3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น 2 วิธี คือ

- 3.1 การสังเกต (Observation) ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant as Observer) โดยมุ่งศึกษาใน 2 ประเด็นต่อไปนี้

3.1.1 ศึกษาแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น การสังเกต การดำเนินชีวิตโดยทั่วไปของคนในชุมชน การสังเกตกิจกรรมสำคัญต่างๆ ที่มีขึ้น ในชุมชนเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงสภาพการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน

3.1.2 ศึกษาสิ่งที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนกับองค์กรทางสังคมอื่นๆ การเข้ามาพัฒนาชุมชน การเข้าร่วมงาน การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ

สำหรับการรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตนี้ เป็นวิธีการที่ผู้วิจัยและทีมวิจัยใช้ควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์ และใช้เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ หรือการสังเกต

3.2 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้การสัมภาษณ์ โดยใช้การสัมภาษณ์ เพื่อศึกษาชุมชน และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติของหมู่บ้าน ประวัติของหมู่บ้าน และปรากฏการณ์ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนทางด้านนิเวศวัฒนธรรม เช่นวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ รวมถึงสาเหตุ และปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จากอดีตถึงปัจจุบัน โดยการสัมภาษณ์นี้เป็นการใช้ผสมผสานกับการสังเกต เพื่อใช้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้จากการสังเกต และการสัมภาษณ์ครั้งก่อนด้วย เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นในการรวบรวมข้อมูล โดยผลของการสัมภาษณ์ครั้งแรก จะเป็นตัวชี้ให้ทราบว่า ควรหาข้อมูลจากใครต่อไป และควรหาข้อมูลด้วยวิธีการใดเพิ่มเติม ซึ่งวิธีการสัมภาษณ์ประกอบด้วย

3.2.1 การกำหนดจุดมุ่งหมายในการสัมภาษณ์ ต้องการรายละเอียดลงในบางประเด็นให้มากขึ้นกับข้อมูลที่ได้รับกลับมา

3.2.2 การเลือกบุคคลเพื่อทำการสัมภาษณ์ สำหรับขั้นตอนนี้ผู้วิจัยและทีมวิจัยเริ่มจากการหาข้อมูลจากประชาชนทั่วไปก่อนว่าใครในชุมชนที่รู้จักท้องถิ่นดีที่สุด และใครที่มีบทบาทกับชุมชนหรือเข้ามาทำงานร่วมกับชุมชน

3.2.3 การสร้างความคุ้นเคยและการสัมภาษณ์ หลังจากทีมผู้วิจัยและทีมวิจัยกำหนดบุคคลที่จะสัมภาษณ์แล้ว จึงเริ่มเข้าไปพบกับบุคคลดังกล่าว โดยแนะนำตัวและแจ้งวัตถุประสงค์ให้ทราบหลังจากนั้น จึงตกลงกันว่าจะทำงานร่วมกันอย่างไร สำหรับการเข้าไปพบบุคคลที่ให้สัมภาษณ์นี้แต่ละกลุ่มมีวิธีการแตกต่างกันไป

3.2.4 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นการสนทนาที่มุ่งหาข้อสรุปของกลุ่มทั้งส่วนที่เป็นข้อเท็จจริง และทัศนะของกลุ่มสนทนา ซึ่งการวิจัยครั้งนี้สามารถจัดให้มีการสนทนากลุ่มได้เพียง 1 ครั้งเท่านั้น คือ การหารูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้น ตัวผู้วิจัยและทีมวิจัยได้ใช้แนวทางการสัมภาษณ์ แนวการสังเกตการณ์มีส่วนร่วม และแนวการศึกษาเอกสาร ที่มุ่งตอบปัญหาการวิจัยรูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม ของตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นอย่างไร เป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้สมุดบันทึกข้อมูลภาคสนาม และเทปบันทึกเสียงเป็นอุปกรณ์ช่วยในการรวบรวมข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูล

ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยวิธีการหลัก 3 วิธี คือ

1. การให้บุคคลที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่ศึกษาตรวจสอบและรับรองความถูกต้อง โดยการอ่านข้อมูลที่ผู้วิจัยและทีมวิจัยบันทึกไว้ ซึ่งการวิจัยครั้งนี้สามารถใช้วิธีตรวจสอบลักษณะนี้ได้กับข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของหมู่บ้าน ประวัติของตำบลบัวมาศ และปรากฏการณ์ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนทางด้านนิเวศวัฒนธรรม เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ รวมถึงสาเหตุ และปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จากอดีตถึงปัจจุบัน โดยผู้วิจัยและทีมวิจัยนำข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งที่กล่าวมา ได้อ่านและแก้ไขสิ่งที่บันทึกไว้กับผู้นำชุมชน
2. การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ตามวิธีการของการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพ กล่าวคือ เมื่อผู้วิจัยและทีมวิจัยได้ข้อมูลชุดแรก (Thesis) ซึ่งเรียกว่า ข้อมูลแบบ ก. แล้ว ผู้วิจัยและทีมวิจัยยังไม่เชื่อในข้อมูลชุดนั้น แต่พยายามแสวงหาข้อมูลแบบ ข. (Antithesis) ซึ่งเป็นข้อมูลที่ตรงกันข้ามกับข้อมูลแบบ ก. และผู้วิจัยและทีมวิจัยจะต้องแสวงหาข้อมูลต่อไปเพื่อให้พบข้อมูลแบบ ค. (Synthesis) ซึ่งแตกต่างไปจากข้อมูล 2 ชุดแรก โดยข้อมูลแบบ ค. นี้ จะเป็นการสังเคราะห์ลักษณะของข้อมูลทั้งแบบ ก. และแบบ ข. สำหรับการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยและทีมวิจัยเน้นการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Data Triangulation) ในด้านข้อมูลที่ได้จากแหล่งบุคคลเป็นหลัก รวมทั้งตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) จากวิธี 3 วิธีการ คือ การศึกษาเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยและทีมวิจัยตรวจสอบข้อมูลการสัมภาษณ์ โดยใช้คำถามเดิมถามซ้ำมากกว่า 1 ครั้ง กับบุคคล สถานที่ และเวลาที่แตกต่างกันคำตอบที่ได้รับเหมือนกัน
3. การตรวจสอบข้อมูลด้วยการจำแนกข้อมูลออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ ข้อมูลในส่วนที่เป็นความคิดเห็นหรือทัศนะของผู้ให้ข้อมูล (Evaluative Data) และข้อมูลในส่วนที่เป็นรายละเอียดหรือการเล่าเหตุการณ์ (Descriptive Data) ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้ข้อมูลทั้งสองประเภท

ปะปนกัน ซึ่งการแยกข้อมูลดังกล่าวจะช่วยให้การวิเคราะห์ข้อมูลตรงตามความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากที่ผู้วิจัยและทีมวิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว ได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้ ระหว่างเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยต้องดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตรวจสอบกับกรอบแนวคิด โดยมีการปรับกรอบแนวคิด ให้เหมาะสมครอบคลุมข้อมูลที่นอกเหนือไปจากกรอบเดิม เมื่อได้กรอบใหม่ที่เหมาะสมกว่า ก็เก็บรวบรวมข้อมูลต่อไปจนแน่ใจว่าได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเพียงพอในทุกแง่มุม โดยขั้นตอนของการวิเคราะห์มีวิธีดำเนินการ ดังนี้

1. นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ มาเรียบเรียงให้เป็นระบบระเบียบ พร้อมทั้งจะนำไปวิเคราะห์ต่อไป ในขั้นนี้ได้แก่ การถอดเทป การจดบันทึกใหม่ และการพิมพ์ข้อมูลลงในเครื่องคอมพิวเตอร์ ช่วยในการจัดระบบข้อมูล เพื่อเตรียมไปสู่การให้ความหมายข้อมูล การจัดหมวดหมู่และการวิเคราะห์ในขั้นสุดท้ายต่อไป

2. ให้ความหมายกับข้อมูล (Conceptualizing the Data) ในขั้นนี้ต้องอาศัยการตีความจากข้อมูลเบื้องต้น ให้ออกมาเป็นข้อความที่สื่อความหมายของผู้ให้ข้อมูล

3. จัดหมวดหมู่ความหมายของข้อมูล (Categorize the Concepts) เป็นขั้นของการนำเอาความหมายที่ให้ไว้ มาจัดเป็นหมวดหมู่ หลังจากนั้นจึงนำความหมายที่จัดหมวดหมู่แล้วมาตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัยเชิงวิเคราะห์ (Analytic Induction) ซึ่งก็คือการสร้างข้อสรุปจากรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ที่ประสบพบมา โดยก่อนที่จะได้ข้อสรุปใด ๆ ผู้วิจัยและทีมวิจัยต้องตรวจสอบกับข้อมูลฯ จนมั่นใจได้ว่าข้อสรุปนั้นถูกต้องเที่ยงตรง เชื่อถือได้

4. วิเคราะห์และสรุปรวบรวมความหมาย ให้ได้ข้อความรู้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย สำหรับขั้นตอนนี้ เป็นการนำข้อมูลต่าง ๆ มาเชื่อมโยงกันจนเกิดเป็นโครงสร้างของข้อสรุปที่สามารถตอบปัญหาการวิจัยได้